

YUNUS EMRE

(Hayatı-Düşünceleri-Eserleri)

Başeditör

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ

Editörler

Doç. Dr. Hasan KAYA

Dr. Öğr. Üyesi Fatih EGE

Dr. Öğr. Üyesi Meltem CAN

Dr. Yeşim ÇAĞLAR

YUNUS EMRE
(Hayatı-Düşünceleri-Eserleri)

YAYIN SAHİBİ
Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
Genel Sekreter

YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

BAŞEDİTÖR
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ

EDİTÖRLER
Doç. Dr. Hasan KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Fatih EGE
Dr. Öğr. Üyesi Meltem CAN
Dr. Yeşim ÇAĞLAR

KAPAK ve SAYFA TASARIMI
Gülcan ACARTÜRK

BASKI
TBMM Basımevi - 1. Baskı Haziran 2022

ISBN
978-605-2089-63-7

BASKI ADEDİ
1000

YUNUS EMRE VE MEHMET AKİF'İN ESERLERİNE GÖRE TÜRK TOPLUMUNDA DEĞER BUHRANI ÜZERİNE

Arzu E. ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İstanbul/Türkiye, aozturk@29mayis.edu.tr

Emriye SONKAYA

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
İstanbul/Türkiye, sonkayaemriye@hotmail.com

Giriş

Tarih boyunca güçlü bir değer sistemine sahip olma, toplumların düzen, huzur, refah ve bekasının güvence altına alınmasının olmazsa olmazı olarak görülmüştür. Bundan dolayı her toplum değerlerinin zayıflamasını yahut değişmesini varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılamıştır.

Eski Türkçede «töre» anlamında kullanılan «törü» sözcüğünün lügat anlamı “kanun, nizam, örf ve âdet, görenek, düzen, tören, devlet nizamı” dır. Görüldüğü gibi değere yüklenen anlam, dinî ve ahlaki değerlerden çok daha fazla, geniş ve stratejiktir. Nitekim Orhun Abideleri’nde Bilge Kağan, Türk milletinin töreden uzaklaşmasını, topyekûn esarete düşmek ve nihayet yok olmak olarak görür.

Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlükte “Bunalım, bunluk, kriz” olarak anlamlandırılan “buhran” sözcüğü; bir tarih kavramı olarak bir toplumda dirlik ve düzenin, huzur ve refahın bozulmasına yol açan gelişmeler için kullanılmaktadır. Bu kavramı en geniş anlamda kullananlardan biri son Osmanlı sadrazamlarından Sait Halim Paşa’dır. O, İmparatorluğun her alanda geri kalmasına ve bunun sonucu olarak yok olmanın eşiğine gelmesine yol açan gelişmeleri, birer buhran olarak niteler. *Fikri Buhranlarımız* adlı eserinde yer

verdiği “Osmanlı toplumu zamanımızda en tehlikeli buhranlardan birini geçiriyor. Bu cemiyet âdeti ilkel bir topluluk haline dönmüşe benziyor. Ahlak, anane, inanç gibi temel amillerin bozulmasına eklenen nizamsızlıktan yara alan içtimai yapı, sarsıntı ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyor.” (Said Halim Paşa, 2020: 101) cümleleri bu anlamlandırmaya örnek olarak verilebilir. Ona göre Osmanlı Devleti ve İslam âlemini bu duruma düşüren faktörler siyasi, fikrî ve içtimai buhranlardır. Sait Halim Paşa bunlara dair düşüncelerini Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda yedi ayrı risale halinde okuyucuya ulaştırmıştır. Risalelerden bazıları Mehmet Akif’in de yazar kadrosunda olduğu Sebilürreşad dergisinde neşredilmiş üstelik bu risalelerden sonuncusuna Mehmet Akif bir sunuş yazısı yazmıştır. Paşa, Türk düşünce tarihinde çok seçkin bir yere sahip bu eserleri 1919 yılında *Buhranlarımız* adı altında kitap olarak yayımlamıştır (Said Halim Paşa, 2020). Sait Halim Paşa ile Akif’in siyasi düşüncesi ve değer algısı birbirine yakındır. Bu yakınlığı bizzat Akif teyit eder.¹ Buhran sözcüğü bu anlamda ilk kez 19. yüzyılda kullanılmaya başlamış, geçtiğimiz asırda yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün *Büyük Nutuk* adlı eserinde 32 kez geçen bu kavram, genellikle siyasi krizler için kullanılmıştır. “İşe buhranı” da farklı bir kullanım biçimine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca herhangi bir alanda meydana gelen olumsuz gelişmenin öncesi ve/veya sonrasında ortaya çıkan bunalım süreçleri de “buhran zaman(lar)ı” olarak nitelendirilmiştir (Atatürk, 2015). Bu kullanıma en iyi örneklerden biri 1929 yılında ABD’de doğup daha sonra bütün dünya ekonomilerini tahrip eden ekonomik krizin “Dünya Ekonomik Buhranı” olarak adlandırılmasıdır.² Buna paralel olarak “iktisadi buhran” kavramı da Türkçede geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Sabri F. Ülgener bu kavramı iktisat teorisi ve düşüncesi metodolojilerini kullanarak İslam/Osmanlı iktisat tarihi bağlamında temellendirmeye çalışmış, iktisadi buhranların oluşumunda insan faktörünün etkisini incelemiştir (Ülgener, 1984). Max Weber’in kapitalist sistemin oluşumunda Protestanlığın oynadığı rolü açıklayan kuramsal çerçevesini İslam/Osmanlı iktisadi hayatına uyarlayarak, Türkiye’nin içine düştüğü iktisadi buhranı çözümlenmeye çalışmıştır. Yaptığı çözümlenmelerde kullandığı kaynaklardan biri dönemin edebî eserleridir. Çünkü edebî eserler, dönemlerinin duygu ve düşünce dünyasını en iyi yansıtan kanıtlar arasındadır.

1 Mehmet Akif, Paşa’nın Sebilürreşad dergisinde yayımlanan “İslamlaşmak” adlı risalesine yazdığı sunuşta metinde yer alan görüşlere tümüyle katıldığını belirtir.

2 Google tarama motorunda “Dünya Ekonomik Buhranı” 470.000 kullanıma işaret etmektedir (erişim tarihi: 01.06.2021).

Bu gerçekten hareketle toplumların farklı dönemlerde sahip oldukları değer sistemleri de çağdaş eserlere dayalı olarak incelenebilir. Ayrıca bu tür çalışmalarda dönemsel ve boylamsal karşılaştırmalar yapılabilir. Bu tür karşılaştırmalar farklı değişkenlere (zaman, mekân, sosyal, kültürel ve ekonomik durum vb.) göre kültürün nasıl değiştiğini, bununla beraber ortak özelliklerin nasıl devamlılık arz ettiğini görmeyi sağlar. Bu teorik yaklaşımdan hareketle çalışmamız Türkiye tarihinin iki farklı döneminde -XIV. ve XX. yüzyıllarda- meydana gelen değer buhranlarını, iki dönemin çağdaşları Yunus Emre ve Mehmet Akif'in eserlerine dayalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hiç kuşkusuz, yapılan karşılaştırmadan elde edilecek bulguların geçerli ve güvenilir olması, bu iki dönemin iyi anlaşılmasıyla bağlıdır. Bu nedenle aşağıda ilk olarak Akif ve Yunus'un duygu, düşünce ve inanç sistemlerinin şekillenmesinde belirleyici olan dönem ve çevre özellikleri ana hatlarıyla betimlenecektir.

Yunus ve Akif'in Değer Sistemleri Açısından İçinde Yaşadıkları Dönem ve Çevre

Birey ve toplumların değer sistemlerinin oluşumunda içinde yaşadıkları dönem ve çevrenin belirleyici bir rolü vardır. Aynı dönemde farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlar ortak bir inanç sisteminin farklı formlarını geliştirirler. İbn-i Haldun'un dediği gibi coğrafi şartlar, insanları, dinî normları içinde yaşadıkları ortama göre yorumlamaya sevk eder. Nitekim kadın ve erkeğin bir arada eşit şartlarda üretime katkıda bulunduğu toplumlarda kadının toplum hayatındaki statüsü, kadınların üretimde rol almadıkları ev işlerini köle hemcinslerine yaptıran kentli kadınlara göre çok daha yüksektir. Ünlü seyyah İbn Batuta'nın toplumda kadınların yeri ve önemi konuları üzerine Anadolu ve Kuzey Afrika'daki gözlemlerine dayanarak yaptığı tespitler (Ebu Abdullah Muhammed ibn Batuta Tanci, 2004: 561-562, 636, 637) bu yargımızı desteklemektedir. Hiç kuşkusuz değer sistemlerinin biçimlenmesinde coğrafi faktörler kadar beşerî etmenler de önem arz etmektedir.

Değer sistemlerini biçimlendiren bir başka önemli etken ise üzerine inşa edildikleri kültürel temellerdir. Nitekim aynı medeniyet dairesi içinde yer alan Türk, Arap ve Acemlerin İslam'ı farklı anlama ve yorumlamalarının temelinde kadim kültürlerine ait kodlar bulunmaktadır. Konar göçer bir yaşam biçimine sahip Türkler, bu yaşamın gerektirdiği akılcılık, pratiklik ve sadelik gibi değerleri İslamiyet'i yorumlarken de kullanmıştır. Nitekim itikadî ve amelî bakımdan bu değerleri temele alan Mâturîdîlik ve Hanefilik mezheplerine in-

tisap etmişlerdir. Tasavvufî Türk İslam yorumu olan Yesevîlik de bu zeminde şekillenmiştir. Keza İslam öncesi Türk toplumunun ideal bireyi olan “alp” insan tipi İslami bir kimliğe bürünerek “alp eren” ve “gazi”ye dönüşmüştür. Bu ülkü ve iman erleri Moğol fetretinden bir cihan devletinin doğmasında en önemli rollerden birini üstlenmiştir. Araştırmamıza konu teşkil eden Yunus Emre’nin yaşadığı yıllarda büyük bir avantaj teşkil eden kültürel miras, Akif’in nesli için olumsuz bir etkene dönüşmüştür.

Kültürel etkileşim de değer sistemlerinin oluşumunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu etkileşim olumlu gelişmeleri tetikleyebileceği gibi olumsuz yankılar da yapabilir. Örneğin İslam’a girmeden önce kabul ettikleri Manihaizm dini Uygur Türklerinin bir bölümünün asimilasyonu ile sonuçlanırken İslamiyet’e giriş yeniden dirilişe kapı aralamıştır. Bu tür etkileşimlerin sonuçlanmasında kullanılan zihin süzgeç ve şemaları büyük önem taşımaktadır. Bu araçların oluşumunda içinde yaşanan kültür çevresi etkili olmuştur. Selçuklu Devleti ile İslam medeniyetinin öncüsü ve hamisi haline gelen Türkler; XVI. yüzyılda eski dünyanın Hint Okyanusu’ndan Atlantik Okyanusu’na, Kızıl Deniz’den Doğu Avrupa steplerine kadar uzanan geniş bir bölümü üzerinde egemen olmuştur. Fakat bu muazzam coğrafyada ne Osmanlı ne de Safevî ve Babür hanedanları, egemenlikleri altındaki halkların din ve inanç hürriyetlerine müdahale etmişlerdi. Dahası Osmanlı Devleti Tanzimat’a kadar süre gelen millet sistemi içerisinde kültürel farklılıkları güvence altına almıştı. Bunun tek istisnası, Selçukluların medreseler aracılığıyla konar göçer Türk kitleleri arasında güçlü olan heterodoks İslam’ın nüfuzunu kırmaya çalışmasıydı. Bu müdahale Selçuklu Devleti’ni bir hayli uğraştıran Babaî İsyanı’nın çıkış sebeplerden birini teşkil etmişti (Ocak, 1991).

Tanzimat’tan sonra ise Osmanlılar; devletin dağılmaya başlamasının sebebi olarak gördükleri geleneksel kültürün yerine Batının etkisiyle gelişen melez bir kültürü ikame etmeye çalıştılar. Bu yeni kültür değişimleri Türk tarihinin en sıkıntılı günlerinde meydana gelmiştir. Batı medeniyetinin dünyadaki bariz üstünlüğü, Batı kültür ve değerlerinin önüne çıkan bütün yerel unsurları silip süpürdüğü yıkıcı bir etki yaptı. Tanzimat’tan sonra ortaya çıkan kültür değişimleri, o zamana kadar yaşananlardan büyük farklılıklar gösteriyordu. En temel fark Batılı değerlerin emperyalizmin yıkıcı gücünü temsil etmesiydi. İşte bu yönüyle geçmiş zamanlarda aynı sosyo-ekonomik zemine oturan toplumlarda yaşanan aşamalı kültür değişmelerinden farklılık arz ediyordu. Bu yüzden Akif, Batı kültürünü bunlar tarafından gönderilen işgal kuvvetlerinin öncü kuvvetleri olarak görüyordu. Tanzimat’tan sonra Osmanlı/İslam toplumu modern kültürü benimseyenler ve muhalif olanlar olmak üzere

iki gruba ayrılmıştı. Recaizade Mahmud Ekrem *Araba Sevdası*, Mizancı Murad *Turfanda mı yoksa Turfa mı?*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak* adlı eserlerinde nesiller arası kültür çatışmalarına örnekler vermektedir. Peyami Safa *Fatih-Harbiye* adlı eserinde geleneksel ve modern kültürlerin yaşadığı iki semt arasında oluşan derin fay kırığının Cumhuriyet Türkiye'si'nde doğurabileceği sorunlara dikkat çekmektedir.

Bu noktadan bakıldığında devletin her iki dönemde de kültür hayatına müdahale ettiği görülmektedir. Birinci dönemde bu müdahale ile Selçuklular, medreseler aracılığıyla konar göçer Türk kitleleri arasında güçlü olan heterodoks İslamın nüfuzunu kırmayı amaçlamaktaydı. Söz konusu zümrelerin kimi zaman isyanına yol açan bu dinî müdahale, bir tür mecburi kültür değiştirme politikasının tezahürüydü. Ancak kimliğini değiştirecek bir kültürel etkileşim yoktu; her din zaten böyle bir etkileşimi yasaklamıştı. Dolayısıyla Yunus'un şiirlerinde kültür değişiminden kaynaklanan genel bir yakınma görülmektedir.

Tarih boyunca kültür/değer sistemleri toplumların düzen, istikrar ve refahının güvence altına alınmasının en önemli unsurları arasında görülmüştür. Bu nedenle geleceklerini güvence altına almak isteyen toplumlar, yeni nesillerini öz kültürleriyle donatmak istemiştir. Nitekim son yüz, yüz elli yıla kadar eğitimin amacı, kültürel mirasın aktarılması olmuştur. Sosyal dengenin bozulması, ekonominin çökmesi, göç hareketleri, iç ve dış güvenliğin kaybolması gibi tarihî olaylar toplumların değer sistemleri üzerine de yıkıcı darbeler indirir. Bu gibi zamanlarda genellikle devlet zaaf içindedir. Siyasi otoriteyi kaybettiği gibi, olayların seyrini değiştirecek bir imkân ve kabiliyeti de bulunmamaktadır. Çoğu zaman bir savaş yaşanmış ve doğurduğu ağır koşullar insanları günlük temel ihtiyaçları tedarik etmenin dışında başka bir şey düşünemez hale getirmiştir. Böyle zamanlarda temel ahlaki değerler zayıflar. Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde yaşanan Balkan Faciası, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi yıllarında meydana gelen iç göçler, İmparatorluğun asli unsuru olan Müslüman ahaliyi yerinden yurdundan söküp şehirlerin varoşlarına yığmıştı. Bu insan yığınları arasında yaşam mücadelesi vermede zora düşen insanlar arasında ahlaki normlar zayıflamış; devlet bu gidişi durdurmak için bir dizi önlemler almıştı. Hem Yunus'un hem de Akif'in dönemlerinde devlet otoritesi zayıflamış ve bu durum her iki şairin dizelerinde ifadesini bulan sosyal yakınlara sebep olmuştur.

Yunus ve Akif'in değer sistemlerini şekillendiren çevre birçok bakımdan birbirine benzemektedir. Söz konusu çevrenin özellikleri şu başlıklar altında toplanabilir: (1) Dinî hayat ve değer sistemi, (2) Sosyal yapı, (3) Kültürel çev-

re, (4) Hükûmet ve siyasi ortam, (5) Güvenlik ve tehdit. Bunların ayrıntıları şöyle özetlenebilir:

- Her iki dönemde de dinî hayatta şekilcilik artmış, değer sistemi zaafa uğramıştır.
- Savaşlar ve iç isyanlar dolayısıyla halkın dirlik ve düzenliği bozulmuştur. Halk temel ihtiyaçları tedarik etmenin peşindedir.
- Kültür hayatı Akif döneminde daha karışık ve sorunludur.
- Her iki dönemde de devlet otoritesi zayıflamış; siyasi istikrar kaybolmuştur. Halk kendini sahipsiz hissetmektedir. Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti yok olmak üzeredir.
- Halkın can ve mal emniyeti tehdit altındadır.
- Yunus'un döneminde de Anadolu Moğol istilasına uğramıştır. Bu istila halkın değer dünyasını derinden etkilemiştir. Fakat bu sırada istilacılar asimilasyon kabiliyeti olan bir medenî üstünlüğe sahip değillerdir. Nitekim İslam'ın medenî üstünlüğü dolayısıyla istilacılar, bir süre sonra kendileri asimile olmuştur.
- Halbuki Akif'in zamanında Batı emperyalizmi, dünyanın geri kalmış coğrafyalarını işgal etmekte, din ve dillerini değiştirmektedir. Bu nedenle Akif, ülkesinin Haçlıların istilasına uğramasını benlik ve kimliğini kaybetmeye giden yolun başlangıcı olarak görmektedir. "Medenî" denen Avrupalıları "tek dişi kalmış canavar" ve "yırtıcı sırtlan" olarak niteler.

Yunus ve Akif'in Eserlerinde Değer Buhramı

Tembellik, boşvermişlik

Risâletü'n-Nushiyye'nin Dâstân-ı Gaybet ü Bühtan başlıklı son bölümünde yer alan dizelerde Yunus, dedikodu ve yalan gibi kötülüklerle kirlenen kalbin durumunu hazine ve sa'y etmek kavramları üzerinden açıklamaktadır. Kalbi kötü duygulardan arındırıp saflaştırarak ondaki hakikat hazinesine ulaşmak için gayret etmek gerekir. Nitekim hazineler yerin derinliklerinde gizlidir ve yer kazılmadıkça hazine bulunamaz. Hazinelere ulaşmak için çalışmak gerekir, bu da herhangi bir çalışma ile gerçekleşmez, çok emek ister. Kişi de kalbindeki bütün istek ve düşünceleri bir kenara bırakıp gerçek anlamda gayret ederek hazineye yani hakikate ulaşabilir. Yunus burada aynı zamanda

şeker metaforunu da kullanarak insanın sevdiği her şey için mutlaka bir bedel ödemesi gerektiğini belirtir:

*Kaçan genc bulasın yir kazmayınca
Ya kalb sâfi mi olur kızmayınca
Eger genc gereğise renc iletgil
Ögüt dutarısan gel gence gitgil
Ya degme sa'y ile kim bula genci
Varursan ilerü kogil sagıncı
Sagıncıla kişi şeker yimedi
Bahâsın virmeyince alımadı (Tatcı, 2008b: 113-114)*

Yunus bu dizelerde doğrudan çalışmanın önemini ortaya koymak gibi bir amaç taşımamakla birlikte değerli bir kazancın ancak onun değeri nispetinde bir emek ile elde edildiği düşüncesini de yansıtmaktadır. İnsanın elde etmeyi arzuladığı her şey onun için bir hazinedir ve kişi bu hazineye Yunus'un da belirttiği gibi kalbinde başka bir düşünceye yer vermeyerek, ciddi bir emek ile ulaşabilir.

Yunus Emre'nin bir hazineye ulaşma yolunda önemini vurguladığı çalışma mefhumunu Akif, bir amaca ulaşma yolunda azim ile beraber bir şart olarak görür. Akif, bir yoksunluktan dolayı insanın düştüğü ümitsizlik duygusu karşısına azim ve çalışmayı koyar ve bunun önemini "Azim" adlı şiirinde Sadi'den tercüme ettiği bir hikâye ile açıklar: Gece vakti sahrada çocuğunu kaybeden bir babanın karamsarlığı bırakıp azmine sarılarak, gördüğü her taşın altına ve karanlığın derinliklerine bakarak, Allah'ın da yardımı ile sonunda evladını nasıl bulduğunu anlatır (Ersoy, 2011a: 122-123). Akif bu hikâyeden yola çıkarak inançla bir amacın peşinde koşan kişinin, azmi ve çalışması ile sonunda arzuladığı şeye ulaşacağını söyler:

*İm'ân ile baksak oluyor işte nümâyân,
Sa'di bize göstermede bir meslek-i irfân:
Bir gâye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil-hâhını elbet. (Ersoy, 2011a: 123)*

Akif çalışmanın, azmin önemini vurgularken buna karşılık tembelliğin ve vazife duygusuna kayıtsızlığın milleti nasıl felakete sürüklediğine de işaret eder. Döneminde, kurtuluş için artık vazife hissini de yetmeyeceğini, onun da üstünde milletçe fedakârlık edilmesi gerektiğini dile getirir:

*Emîn olun, bizi me'yûs eden felâketler,
Vazife hissine bîgânelik belâsı bütün.
Küçük, büyük "Ne vazifem!" desin de iş yürütün!
O hâle geldi ki millet vazîfesizlikten:
Vazife hissi de kâfi değil, bugün, cidden.
Evet, onun daha fevkinde ihtiyâc artık...
O ihtiyâc ise: Milletçe bir fedâkârlık. (Ersoy, 2011c: 81-82)*

Birlik ve beraberlik düşüncesinde bozulmalar

Yunus Emre bir sufi olarak genellikle tasavvufta önemli bir yeri olan vahdet-i vücûd ve tevhit düşüncesiyle birlik ve beraberlik üzerine şiirler söylemiştir. Bir beyitinde de sen-ben kavgasının din ve millet üzerinde yol açtığı yıkımı belirterek sen-beni yani ayrılık fikrini yağmaya verdiklerini söyler:

*Dîn ü millet bâzârın yağmâladı sen ü ben
Çıkduk iki aradan sen-beni yağmâya virdük (Tatçı, 2008a: 161)*

Akif için de birlik düşüncesi dinî ve millî bir anlam ifade etmektedir. Özellikle yaşadığı dönemde kendi deyimi ile 'kavmiyetçilik' fikrinin devletin çöküşündeki büyük rolü şiirlerindeki birlik düşüncesini şekillendirmiştir:

*Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyetir.*

*Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...(Ersoy, 2011b: 59)*

Namazda kardeşçe cem olan bir topluluğun sonrasında farklı görüşlerden dolayı boğaz boğaza gelmesini Akif, Müslümanlıkla bağdaştıramaz. Fesli veya şapkalı olmak gibi dış görünüşle başlayan çekişmelerin birer nifak âlâmeti olduğunu belirtir:

*Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız!
Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;
Görünce şapkalı, sinmek, değiştiren sokağı;*

Gönüller ayrı oluş, sineler bir olsa bile...

Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamâmiyle. (Ersoy, 2011c: 91-92)

Bu ayrılık alametlerini gören Akif, bunun toplum için bir felaket olduğunu, aynı histe, tek bir gayede birleşince her şeye rağmen tekrar ayaklanmanın mümkün olacağını, birlik ve beraberlik ile kurtuluşun sağlanacağını vurgular. Bu sebeple birliğe engel olan ne varsa çığneyiniz der:

Sizin felâketiniz: Tarumar olan “vahdet”.

Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;

Eğer o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;

Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...

Demek ki birliği te'mîn edince kurtuluruz.

O halde vahdete hâil ne varsa çığneyiniz...(Ersoy, 2011c: 91)

Dinî değerlerde görülen bozulmalar

Yunus Emre ve Mehmet Akif'te tespit edilen değer buhranlarının önemli bir kısmını da dinî değerlerde görülen bozulmalar, yozlaşmalar oluşturmaktadır. İki şairin de şiirlerinden anlaşıldığı üzere bu bozulmalar hem toplumun dini anlayışında ve yaşayışında hem de dinî zümrede görülmektedir.

Dini anlayışta ve yaşayışta bozulmalar

Yunus zamanında toplumun çeşitli zümrelerinde görülen değişimler ve bozulmalardan yakındığı bir şiirinde emr-i marufun artık işlememesinden, Peygamberin (a.s.) sünnetinin yerini bid'atin almasından şikâyet eder. Artık yapılan davete uyup kutsal olana, ilahî olana yönelmek gerektiğini söyler:

Emr-i ma'rûf bu dem kaldı

Bid'at gelüp sünnet öldi

Nasîbli nasîbin aldı

Salâdur kudse gidelüm (Tatcı, 2008a: 243)

Bir başka şiirinde de gönlü zulmetle dolan kişinin her işinin bid'at olacağını, böyle ümmetin de Kur'an yoluna girmeyeceğini söyler:

Gönül tolu zulmetdür işlediği bid'atdür

Bu niçesi ümmetdür Kur'ân yolına girmez (Tatcı, 2008a: 132)

Yunus zamanının Müslümanlarının durumunu anlatırken okunan Kur'an'ın kulaklarda tutulmadığını yani kalbe sirayet etmediğini, bu sebeple şeytan zihniyetinde olanların kuvvetlendiğini, Peygamber sözlerinin de tutul-

madığını, bu durum karşısında tüm varlıkların insanlar adına utanır olduklarını açık bir şekilde dile getirir:

*Okınan Kur'an'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetli oldu
Dutulmaz oldu Peygamber hadîsi
Halâyık cümle Hak'dan utlu oldu* (Tatcı, 2008a: 410)

Kur'an'ı, sünneti bırakıp bid'atle yaşayan zamane Müslümanlarının durumu Yunus için ahir zamanın işaretidir ve Müslümanım diye geçinen az sayıdaki kişinin durumu da ona göre şüphelidir:

*İşidün iy ulular âhir zamân olısar
Sag müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar* (Tatcı, 2008a: 85)

Yunus gibi Akif de döneminde İslam hukukunun temel kavramlarından olan Kur'an, sünnet ve icma'nın terk edilmesi, aydınların maskara yapıлып halkın aldatılması, böylece dini yaşayış usulü olan şeriatin yıkılması ve yine bid'at ile Peygambere ait olmayan sözlerin, davranışların ortaya konulmasına dair tespitlerini dile getirip sert bir şekilde eleştirir:

*Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir bina kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!* (Ersoy, 2011c: 74-75)

Akif, zamanında dinî anlayışta ve yaşayışta görülen bozulmaları her fırsatta şiirlerinde belirtmiş ve o da Müslümanların durumunu sorgular hale gelmiştir:

*Hele biçâre şerîâtle nasıl oynanıyor!
Müslümanlık bu mu yahu? diye insan yanyor.* (Ersoy, 2011a: 205)

Akif'in şiirlerinde Müslümanların durumu ile ilgili eleştirdiği başka bir konu da dinî bilinçsiz olarak veya sadece menfaate dayalı biçimde yaşayanların değerler üzerindeki yıkıcı etkisidir. Bu kişilerin bir kısmı yanlış tevekkül anlayışına sığınıp tembellikle ömrünü geçiren ve dini bu tür istismarlarla mas-karaya döndürenlerdir:

*"Çalış" dedikçe şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!*

*Sonunda bir de “tevekkül “ sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya! (Ersoy, 2011c: 63)*

Akif gerçek tevekkülün ne olduğunu ve toplumda bunun cehaletle yanlış algılanıp, hurafelerle yaşanmasını Hz.Ömer ile ilgili bir rivayeti anlatarak ortaya koyar:

*Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı “biz mütevekkilleriz” diyen kümeyi?
Dağitti, kamçıya kuvvet, “gidin, ekin” diyerek.
Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;
Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.
Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini. (Ersoy, 2011c: 74)*

Dinin cahili olan, dinî yaşamada birçok yönden zayıf olduğu halde ondan kendi menfaatine uygun, yanlış hükümler çıkarıp, mesela evlilik gibi önemli bir konuda dinî hükümleri kendilerine göre yorumlayanlara da Akif, Köse İmam'ın ağzından sert bir dille eleştiride bulunur:

*Müslümanlıkta şerîât bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
“Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!”
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?
Vâkıâ ba'zen olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!
Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.
Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkûd;
Tamtakır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!
Sen dua et ki “şerîât” demiyor evde karın!
Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yuların! (Ersoy, 2011a: 204)*

Akif'in eleştirdiği şekilde kadının haklarını hiçe sayıp ona eziyet ettiği gibi boşanmayı da çok sayı da evliliği de her şekilde kendine hak gören din istismarcılarına, şair bu konudaki şeri hükümleri kadın haklarına bağlı olarak şöyle açıklar:

*Karı iş görmeyecek; varsa piçin bakmayacak,
Çamaşır; tahta, yemek nerde? Ateş yakmayacak,
Bunların hepsini yapmak sana âid “şer’an!”
Çocuk emzirmeye hattâ olacak bir süt anan!* (Ersoy, 2011a: 204-205)

Dinî zümrede bozulmalar

Bir toplumda dinî değerlerdeki bozulmalar ve bunların yol açtığı buhranlar sadece cahil, bilinçsiz, menfaatçi kişilerin eliyle olmaz. Âlim, hoca gibi dinî zümreden kişilerin de değer buhranı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Nitekim bunların tespitini ve eleştirisini Yunus’ta da Akif’te de görmek mümkündür.

Yunus özellikle okuyan ve okuduklarının hakiki manasına erişemeyen veya okudukları ile amel etmeyen âlim, hoca gibi dinî zümreden kişilere karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Yunus dört ilahî kitabı şerh edip, tefsirini okudukları halde anlamına erişemeyenleri asî olarak niteler:

*Dört kitâbı şerh iden ‘âsîdür hakîkatde
Zirâ tefsîr okuyup ma’nîsin bilmediler* (Tatcı, 2008a: 60)

Okumanın manası Hakk’ı bilmektir, Yunus’a göre bu manaya ulaşamayanların emeği çok ibadet etse de boşunadır:

*Okumaktan ma’nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür
Okudum bildüm dime çok tâ’at kıldum dime
Eri Hak bilmezisen ‘abes yire yilmekdür* (Tatcı, 2008a: 114)

Yunus, sahip oldukları ilme göre yaşamayanlar gibi bunları halkın faydasına kullanmayan âlimleri de eleştirir:

*‘Âlimler okıyup tutmaz
Halkı görüben gözetmez* (Tatcı, 2008a: 243)
*Yunus bir şiirinde de kendini Peygamber gibi gören hocaların halka eziyetine dikkat çeker:
Peygamber yirine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldı* (Tatcı, 2008a: 410)

Şairin bir eleştirisi de yalnız işittikleri ile söz satanlardır. Bu kişilerin, halka verdikleri fetvalara bizzat kendilerinin riayet etmeyip büyük günah işlediklerini vurgular:

*On iki bin hadîsi cem' eyledi Mustafâ
Anı işitdün meger şerh ile söz satarsın
Halkı fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın
'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın (Tatcı, 2008a: 269)*

Yunus kendisi de dahil hiç kimsenin bu dünyaya aldanıp arşa yani yüce makama erişemeyeceğini söyler; hocalık makamına da yerin ve göğün sahibini hatırlatır:

*Bu Ferş'i gördük aldanduk henüz 'Arş'a iremedük
Bu 'Arş'a Ferş'e iy hâce gör e ferrâş olan kimdür (Tatcı, 2008a: 53)*

Bu dizelerle Yunus'un, zahire takılı kalıp ilmiyle hakikate eremeyenlere bir gönderme yaptığı, eleştiride bulunduğu düşünülebilir.

Akif'in döneminde ise dışarıda ve içeride siyasi bir bunalım yaşayan devlet ve millet, dinî ve ilmî yönden de çeşitli çöküntüler, bozulmalar içindedir. Akif bu zümrelerde, sorumlu olan kişilerin sorumsuzluklarını, yetersizliklerini ağır bir dille eleştirir. Zira devleti çökmeye milleti ise çeşitli buhranlara sürükleyen sebeplerden birisi de yaygınlaşan liyakatsizliktir. Bu sebeple Akif zamanının ilmiye sınıfını bayağıdan aşağı görerek, fetva kapısındakileri ümmî diye niteleyerek, kadıaskerliğin ise artık anne karnında alınan icazet ve sade bir sarık ile olacağını vurgulayarak kinayeli bir dille eleştiride bulunur :

*Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî koğuşu
Anne karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kâdîasker! (Ersoy, 2011b: 36)*

Akif bir yandan da milletin kurtuluşu için İslam'a uygun biçimde yapılacak her yeniliği bid'at olarak gören, Allah'tan ve Peygamberden sıkılmayan "ilimsiz hocalar"ın varlığına dikkat çeker. "Beyinsiz" olarak nitelediği bu zümrenin, memleketin geleceği bakımından büyük tehdit oluşturduğunu söyler:

*Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at:
Şer'i tağyîr ile terzîl ise -hâşâ- sünnet!
Ne Hudâ'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün! (Ersoy, 2011b: 44)*

Yönetici zümrede görülen bozulmalar

Yukarıda da belirtildiği gibi değerlerin algılanma ve yaşanma biçiminde görülen bozulmalar ve bunun yol açtığı buhranlar sadece toplumu oluşturan fertlerin etkisi ile gerçekleşmemiştir. Dinî ve ilmî zümre gibi devletin yönetici kademelerinde bulunanlar da birçok yönden değer buhranlarının yaşanma sebepleri arasında yer alırlar. Bu bakımdan Yunus'ta da Akif'te de yöneticiler hakkında dikkat çeken eleştirilerden birisi millet yoksulluk içinde yaşarken onların bolluk ve sefa içinde yaşamalarına dairdir.

Yunus, zamanındaki beylerde yiğitlik, cömertlik gibi vasıfların kalmadığını, bunların ancak yoksullara, zayıflara eziyet ederek onların üzerinden karınlarını doyurduklarını söyler:

*Gitdi begler mürveti binmişler birer atı
Yidügi yohsul eti içdügi kan olsar* (Tatcı, 2008a: 85)

Başka bir beyitte ise Yunus, beylerin doğru yoldan çıktıklarını, yoksulun halinden haberdar olmadıklarını, böylece rahmet gölünden çıkıp nefis gölüne daldıklarını belirtir:

*Begler azdı yolından bilmez yoksul hâlinden
Çıkdı rahmet gölinden nefis göline talmışdur* (Tatcı, 2008a: 100)

Akif ise Safahat'ta bulunan "Dirvâs" adlı şiirinde, eski bir misali anlatarak yönetici ile halk arasında maddi açıdan görülen büyük farkın eleştirisini yapmaktadır. Bu misalde bir çöl halkının kuraklık yüzünden yaşadığı yoksulluğu yöneticilerine bildirmesi anlatılır. Halk yönetici ile konuşması için hitabeti çok iyi olan Dirvâs adlı çocuğu seçmiştir. Dirvâs'ın yönetici olan Hişam'a sözleri oldukça etkileyicidir. Dirvâs, halkın yaşadığı yoksulluğun şiddetini her açıdan bildirdikten sonra yönetici Hişam'ın durumunu ortaya koyar. Halk bu kadar sefilken ondaki ihtişamın sonsuz olmasının aslında imkânların fazlalığını gösterdiğini, eğer hiçbir imkân yoksa da bunun halk ile yönetici arsında bir eşitliği gerektirdiğini söyler:

*Görmekteyiz ey emîr-i âdil,
-İnkârı bunun değil ya kâbil -
Yok sendeki ihtişama pâyân;
Bizlerse alay alay sefilân!,
Bir yanda demek ki fazla var çok;
Hayfâ ki öbür tarafta hiç yok.
Öyleyse biraz tevâzün ister.* (Ersoy, 2011a: 185-186)

Daha sonra Dirvâs, bu ihtişamın sahibinin halk mı, Hişam'ın kendisi mi, yoksa Allah mı olduğunu sorar. Bu varlığın sahibi Allah ise bunda kendilerinin de bir payı olduğunu, bu sınırsız malın sahibi halk ise Hişam'ın başkalarının hakkını çiğnememesini, vermesini, eğer kendi malı ise de bu kadar fazla olan malı ihtiyaç sahiplerine dağıtmasını söyler. Başka bir sahibin de olamayacağını vurgular:

*Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik'in mi?
Allah'in ise eğer bu servet.
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsâf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl;
Ver; etme hukûk-i gayrı pâmâl.
Yok; böyle de olmayıp da kendi
Mâlin ise -çünkü fazla- şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle! (Ersoy, 2011a: 186)*

Bu şiir ile Akif'in millet yoksulluk içindeyken yönetici konumundakilerin refah içinde yaşamalarına karşı bir eleştiride bulunduğu ve yöneticilerin halka karşı sorumluluklarını dile getirmek istediği çıkarılmaktadır. Nitekim Akif, yine Safahat'ta bulunan "Kocakarı ile Ömer" adlı şiirinde de adaleti ile bilinen Hz. Ömer'in halifeliği dönemiyle ilgili bir menkıbeyi anlatarak İslam dinine göre de yöneticilerin sorumlulukları üzerinde durur (Ersoy, 2011a: 159-167).

Ahlaki değerlerde görülen bozulmalar

Akif'in şiirlerinde hem üst kavram olarak hem de birçok yönüyle üzerinde durduğu 'ahlak' ve 'ahlaki değerler' konusu, Yunus Emre'nin özellikle Risâletü'n-Nushiyyesi'nde kibir, tama, öfke, cimrilik, haset, gammazlık, gıybet, fitne, fesat, yalancılık, riya, ayıp gözetmek gibi birçok yönüyle ele alınmıştır. Yunus çeşitli metaforlarla bu kötü huyların eleştirisini yaparken karşılarına da tevazu, kanaat, sabır, cömertlik, doğruluk gibi iyi davranışları koyarak bir insanın ahlakının nasıl olması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Yunus'taki bu belirgin tespitler dışında iki şairin de ahlaki değerler konusundaki ortak bakış açıcısı, ahlakı din ile bütün olarak, İslam inancının bir gereği olarak görmeleridir.

Yunus, zamanının Müslümanlarının içinde bulunduğu durumu anlatırken onların ahlakında görülen bozulmaları da dile getirir. Zamanın Müslümanları helal olanı bırakıp harama kıymet vermiştir ve o zamanda karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapanlar değer görmüştür:

*Müslümânlar zamâne yatlu oldı
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı
Harâm ile hamîr tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldı* (Tatçı, 2008a: 410)

Akif de çalışmayı, ilimi ve irfanı emreden imanın, koruyucusu olduğu güzel ahlakın da terkedilmesi ile toplumda faziletten eser kalmadığını ve rezil bir duruma gelindiğini söyler. Çizdiği tablo karşısında Akif, İslam'ın Müslümanlarda ancak adının kaldığını ve millî hüsrânın da bu sebeplerle yaşandığını belirtir:

*O îmân kuvvet ihzâriyle emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îmân, farz-ı kât'idir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îmân hüsn-i hulkun en büyük hâmisî olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?
Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.* (Ersoy, 2010: 42)

Oysa Akif, bir milletin ahlakını onun ruhu olarak görür ve ahlakının ölümünün milletin de ölümü olacağını vurgular:

*Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyet, ne istiklâl
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı millî, rûh-ı millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.* (Ersoy, 2010: 30)

Akif, bir milletin imanı ile birlikte ahlakının da yaşamasının hayati önemi üzerinde dururken buna karşılık toplumun her kesiminden -fakir, zengin ve mevki sahibi olan- kişilerin iman ve ahlakındaki bozulmaları da kinayeli bir dille eleştirir. Toplumun, fakirin bile namazı aklına geldikçe kılacağı, zengin zekât bile vermeyeceği hatta sadr-ı a'zaminin de sunulsa fitre alacağı bir duruma geldiğini şöyle belirtir:

*Fukarânız kılıyor, aklına geldikçe namaz;
Ağniyânızda da, hiç yoksa, zekât olsa biraz.
Şöyle dursun bu temenniye kulak vermeleri,
Sadr-ı a'zâm paşanız fitre alır, sunsa biri!* (Ersoy, 2011b: 40)

Yunus ve Akif'te ortak olarak tespit edilen ahlaki unsurlardan birisi de **merhamettir**. Yunus bir yel gibi geçen ömürden, bedende konuk olan canın bir kuş gibi uçup gideceğinden, bu hayatın gelip geçiciliğinden bahsettiği bir şiirinde ancak insanın yapacağı iyiliklerin kalıcı olacağını vurgular. Bunlar merhametle bir hastaya varıp bir içim su vermek, bir miskini giydirmek gibi güzel davranışlardır:

*Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi
Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise
Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi* (Tatcı, 2008a: 411)

Yunus için insanın kazandığını paylaşması, yoksulları hoş görmesi gibi iyi davranışlar onun ateşten kurtulması için de bir vesiledir:

*Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben
Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek* (Tatcı, 2008a: 156)

Bu uyarılarına rağmen Yunus, birçok kişinin bu dünyada günahtan arınmadığını, ömrü boş yere geçerken bunu hissedemediğini, o kişilerin gözlerinin gafletle bağlanıp Allah için bir yufkaya dahi kıyamadıklarını da belirtir:

*Niçeler bu dünyede günâhını yuyamaz
'Ömri geçer yok yire iy dirîga tuyamaz
Bir niçe kişilerin gaflet gözün bağlamış
Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz* (Tatcı, 2008a: 124)

Bir şiirinde de Yunus ihsan ile şefkatin iman ile birlikteliğini vurgular ve zamanı için gönlü açık bir müslümanın varlığını sorgular:

*İy dünyâya aldanan hayırla ihsân kanı
Unutdun âhireti şefkatla îmân kanı
Kimde ki şefkat vardur rahmet dahi andadur
Şimdi bir gönli açuk sünnî müsülmân kanı* (Tatcı, 2008a: 416)

Akif ise hasta, yaşlı ve yoksul insanlara karşı toplumun duyarsızlığını Safahat'ta yer alan "Seyfi Baba" ve "Kör Neyzen" adlı şiirleri ile ifade eder. Yaşlı olduğu halde yalnız olan ve belirli bir geçim kaynağı da olmayan Seyfi

Baba'nın para kazanmak için dam aktarırken hasta olması ile düştüğü kötü durum ve bu durum karşısında toplumun tavrı şu dizelerle anlatılır:

– *Mehmed Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!* (Ersoy, 2011a: 128-129)

Yine “Kör Neyzen” adlı şiirinde de şair, matem sesi ile neyini üfleyerek birkaç kuruş kazanma derdinde olan kör neyzenin sefil ve zayıf halini anlatırken onu görenlerin merhametinin derecesine de vurgu yapmaktadır:

*Elinde, nevha-i mâtem kadar acıklı sadâ
Veren, bir eski kamış; koltuğunda bir yedici;
Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ,
Durup da merhameten dinleyen gelip gidici,
Önünde boynunu bükmüş zavallı keşkülüne,
Atardı beş para, onluk değilse bâri yine.*

...

*Geçende çarşı içinden çıkınca baktım ki:
Çamurlu taşlara yaslanmış inliyor sâil.*

...

*O kendi kendine üfler mi yoksa inler mi?
Ne dinleyen, ne duran var... Bakıp geçer herkes.
Mezardan akseden âvâzı kimse dinler mi?
Zavallı, ölmene bak, nâle-i tazallümü kes!* (Ersoy, 2011a: 135-137)

Sonuç

Yunus Emre ve Mehmet Akif, Türk milletinin ortak değerleridir. Günümüzde her ikisi de Müslüman kimlikleriyle temayüz etmektedir. Hiç şüphesiz bir İslam ülkesinde Müslüman kimliği ayırt edici bir özellik değildir. Bilhas- sa Yunus'un yaşadığı dönemde birey, hangi dine mensup ise o dinin kimlik özelliklerini taşıyordu. Kültürler arası etkileşim sınırlıydı. Akif'in döneminde

ise Müslüman Osmanlı vatandaşları dahi dinî kimliklerinden başka ayırt edici özelliklere sahipti. Bu özellikler yaşayış ve düşünüş şekillerine göre niteleniyordu: Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı, liberal vb. modern ideolojilerin doğduğu bu dönemde Akif, modern dünyanın yöntem ve vasıtalarını kullanarak İslam'ın çeşitli meselelerini analiz etmiş, çözümler üretmişti. O modern dünyaya Müslüman kimliğiyle bakan bir şair, bir mütefekkindi. Her alanda kaydettiği muazzam ilerlemelerle karşı konulmaz bir siyasi, askerî ve iktisadi güç haline gelen Batı dünyası, İslam coğrafyasını esaret altına almak üzereydi. Akif, bir dava adamı olarak, milleti içine düştüğü bu zor durumdan kurtarmak için üzerine düşen her türlü görevi yapmaya talipti. Nitekim Birinci Cihan Harbi ve Millî Mücadele'de kendisine verilen her görevi yapmıştı. Bu tutum ve eylem biçimi onu Yunus'tan bütünüyle farklı kılıyordu. Yunus için büyük cihat nefisle yapılıyordu ve bireyseldi. O bir sufi olarak, nefisinden arınmak, ölmeden ölmek, böylece gerçek aşka, yani Allah'a ulaşmak istiyordu. Anadolu'yu istila eden Moğollarla mücadele etmek onun görevi değildi. Ayrıca, putperest Moğollar İslam'a karşı alternatif oluşturacak bir inanç ve değer sistemine sahip değillerdi. Aksine İslam'ın asimile edici gücü daha fazlaydı. Nitekim bir asırdan daha kısa bir sürede büyük bir kısmı bu dine girmişlerdi. Kısaca söylemek gerekirse, Akif'le Yunus, birey ve çevre özellikleri itibarıyla farklı özelliklere sahiptiler. Bu durum onların yaşadıkları dünyayı farklı şekillerde anlamaları ve anlamlandırmaları sonuçlarını doğurmuştur. Bununla beraber Akif ile Yunus'un, zaman ve mekan ötesi olan İslam'ın temel değerlerinin toplumdaki farklı algılanış, duyuş ve yorumlanışı ile ilgili tespit ve değerlendirmelerde ise büyük ölçüde örtüşen bakış açılarına sahip oldukları görülmektedir:

Yunus, dinî medeniyetlerin hâkim olduğu dönemde yaşamış olan bir sufi iken Akif, İslam dünyasının modern dünyanın etkisi altına girmeye, bunun olumlu ve olumsuz sonuçlarının yaşanmaya başladığı bir dönemde yaşamış olan bir mütefekkindir. Bu temel fark ikisinin eserlerinde açık olarak görülmektedir. Bununla birlikte Yunus ve Akif'in bazı değerlere ilişkin tespitleri birbirine son derece yakındır. Bu tespitler günümüzde dahi anlamını ve önemini korumaktadır. İki şairin eserlerinde tespit ettiğimiz bu tür benzerliklere ilişkin olarak yukarıda verilen örnekler doğrultusunda şu sonuçlara varılabilir:

Birlik ve beraberlik her iki şairin de üzerinde durduğu değerler arasındadır. Sen-ben davasının, kavmiyetçiliğin olumlu sonuç vermeyeceğini söylemektedirler. Bu konuda Akif daha hassas ve tepkiseldir. Çünkü yaşadığı dönemde kavmiyetçiliğin devletin çöküşünde ne denli etkili olduğunu tecrübe etmiştir.

Yunus da Akif de yaşadıkları dönemdeki dini anlama ve yorumlamada yaşanan sorunları benzer şekilde ifade etmektedirler. Her ikisi de İslam'ın temel referanslarından uzaklaştığını, bid'atin meşrulaştırıldığını ve ehil olmayan kişilerin dinî konularda kanaat önderi haline gelerek toplumu yönlendirdiklerinden yakınmaktadırlar.

Yunus ve Akif yaşadıkları dönemde toplumun sosyal yapısı ve değer sisteminin çöktüğüne işaret etmektedir. Sosyal rollerin içinin boşaldığını, değer sisteminin sarsıldığını ve bu nedenle toplumun kendini yeniden inşa etmekte zorlandığını söylemektedirler.

Akif çalışkanlık – tembellik konularına sık sık değinmiştir. O döneminde, Müslüman çevredeki kişilerin genel itibarıyla tembel olduklarını, işlerini Allah'a havale edip her şeyi ondan beklediklerini ifade etmektedir. Tembelliğin İslam dünyasını esarete düşüreceğini, Müslümanların bu gaflet uykusundan uyanmaları gerektiğini vurgular. Akif XX. yüzyılda Japonların ve Almanların çalışkanlıkları itibarıyla Kur'an'ın emrettiği gibi yaşadığını ileri sürer. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Yunus çalışmayı dünyevî gayelere ulaşmak için değil, metafizik alemdeki nihai hedefe ulaşmak için bir araç olarak görmektedir. Sufizmde yaygın olan bu yol, sufi İslam geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus için de revan olunacak başlıca yoldur. Ancak onun yaşadığı dönemi izleyen yüzyılda Ömer Lütfi Barkan'ın “kolonizatör Türk dervişleri” diye adlandırdığı sufiler, Anadolu ve Balkanlar'ın İslam'a açılmasında en önemli rollerden birini oynamışlardır. Bu hareketin misyonu ile Akif'inki arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, kültür – değişim – süreklilik ilişkisinin dinî inanç ve yaşantılar bakımından da geçerli olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle zaman ve mekanda meydana gelen değişimler dini yorum ve pratikler üzerinde de etkili olmakta, bundan en fazla değerler nasibini almaktadır. Akif ve Yunus da dönemlerindeki bu değer buhranlarına işaret etmişler, temel kaynaklara atıfta bulunarak doğru yolu göstermeye çalışmışlardır. Günümüzde de farklı kurumlar aracılığıyla verilen değer eğitimlerine kaynak oluşturarak misyonlarını sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

- Atatürk, G. M. (2015). Büyük Nutuk. *İstanbul: Kaynak Yayınları*.
- Duran, F. T. (tarih yok). Sabri F. Ülgener ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme.
- Ebu Abdullah Muhammed ibn Batuta Tanci. (2004). *İbn Batuta Seyahatnamesi* (1 baskı, C 1). (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2011a). Safahat (2 baskı, C I). *İstanbul: Dergah Yayınları*.
- Ersoy, M. A. (2011b). Safahat (2 baskı, C II). *İstanbul: Dergah Yayınları*.
- Ersoy, M. A. (2011c). Safahat (C IV). *İstanbul: Dergah Yayınları*.
- Ocak, A. Y. (1991). Baba İlyas. *İslam Ansiklopedisi*, 4, 368.
- Said Halim Paşa. (2020). Buhranlarımız ve Son Eserleri. İstanbul: İz.
- Tatcı, M. (2008a). Yunus Emre Külliyyatı II (1 baskı, C 2). *İstanbul: H Yayınları*.
- Tatcı, M. (2008b). Yunus Emre Külliyyatı III. *İstanbul: H Yayınları*.
- Ülgener, S. F. (1984). Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti. *Ankara: Mayaş Yayınları*.